

UOT372.894(47)Az

TARİX TƏLİMİNDƏ İNTEQRASIYADAN İSTİFADƏNİN ƏHƏMİYYƏTİ**Asya Arif qızı Bayramova***SABAH Qrupları, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0009-7667-7521**E-mail:** bayramovasya@mail.ru**Açar sözlər:** *inteqrasiya, tarix təlimi, innovasiya, metodika, kurikulum***Ключевые слова:** *интеграция, преподавание истории, инновации, методика, curriculum***Key words:** *integration, history teaching, innovation, methodology, curriculum*

Müasir təhsil sistemində əsas strategiyalardan biri inteqrasiyadır. Şagirdlərin dünyagörüşünü genişləndirmək, onların tənqidi düşüncə qabiliyyətini inkişaf etdirmək və tarixi hadisələrin mahiyyətini daha dərinləndirərək dərk etməyə kömək etmək üçün, xüsusən də tarix fənninin digər mövzularla birlikdə tədris olunması məqsəduyğundur [3, s.85]. Müxtəlif sahələrdən olan texnika, bilik və ya bacarıqların birləşdirilməsi prosesi inteqrasiya adlanır. Tarix fənninin tədrisində inteqrasiya, coğrafiya, ədəbiyyat, iqtisadiyyat, fəlsəfə, incəsənət və texnologiya kimi digər fənlərlə əlaqələndirilməsi prosesidir [10, s.76]. Fərqli bilik hissələrini birləşdirərək, bu üsul şagirdlərə fənləri mükəmməl şəkildə öyrənməyə imkan verir və ümumi nəticələrə gəlmək qabiliyyətini artırır [11, s.102]. Müasir dövrdə inteqrasiya yanaşması təhsil prosesinin daha məhsuldar, innovativ və cəlbədiciləşməsinə zəmanət verir. Tarix insanların keçmişi dərk etməsi, mədəniyyətlərarası əlaqələri öyrənməsi və cəmiyyətlərin inkişaf yollarını anlaması üçün əsas mövzulardan biridir. İnteqrativ metod bir neçə sahə arasında əlaqə yaratmaqla dərin və tamamlayıcı məlumatların mənimsənilməsinə təklif edir. Tarixi dəqiq elmlərlə (fizika, riyaziyyat), digər humanitar elmlərlə (ədəbiyyat, coğrafiya, fəlsəfə və incəsənət) və hətta texnologiya ilə birləşdirmək mümkündür. Bu üsul şagirdlərə tarixi hadisələrlə yanaşı, fənlərarası bacarıqlar, tənqidi düşüncə və problem həll etməyi öyrədir [16, s.153]. Fenomenoloji yanaşmaya görə, fərdin idrak təcrübəsi müxtəlif sahələrdən əldə etdiyi təcrübə və biliklərin bütövlükdə birləşməsindən ibarətdir. Beləliklə, tarix dərslərində inteqrativ metodların tətbiqi şagirdlərə tənqidi düşüncəyə və informasiyalar arasında əlaqə yaratmağa kömək edir [15, s.102]. Nəzəri əsas kimi V.S. Bezrukovanın pedaqogikada inteqrativ proseslərin təsiri ilə bağlı işi [14, s.56] və M.N. Berulavanın ümumi və peşə təhsili arasında əlaqənin gücləndirilməsi haqqında fikirləri diqqətəlayiqdir. İnteraktiv və inteqrativ təlim yanaşmalarından istifadə edildikdə şagirdlərin marağı artır və biliklər uzun müddət saxlanılır [6, s.180]. İnteqrasiya təhsil sistemlərinin əsas komponentlərindən biri kimi qəbul edilir. ABŞ, Böyük Britaniya və Almaniya kimi ölkələrdə tarix dərsləri fənlərarası yanaşmalardan, layihə əsaslı öyrənmədən və mədəni irsin rəqəmsallaşdırılmasından geniş istifadə edir [9, s.45]. Məsələn, ABŞ-da tarix müəhazirələrində interaktiv proqramlar, xəritələr və rəqəmsal resurslardan istifadə olunur. Şagirdlərə nəticə çıxarmaq və tarixi hadisələri müasir dövrlə müqayisə etmək bacarığı öyrədilir. Böyük Britaniyada tarix və ədəbiyyat dərsləri qrup layihələrini əhatə edir. Bu üsul tarixi hadisələrin dərin emosional qavranılmasını təklif edir. Almaniya tarix və texnologiya inteqrasiya olunmuş yanaşma ilə birlikdə istifadə olunur.

Şagirdlər tarixi məkanları ziyarət etmək üçün virtual reallıqdan istifadə etdikdə onların yaddaşı yaxşılaşır. Azərbaycan Respublikasında tarix fənninin tədrisində inteqrasiya yanaşmasının tətbiqi daha çox 2000-ci illərdə formalaşmağa başlamışdır. Bu sahədə mühüm hadisələrdən biri 2006-cı ildə “Azərbaycan Respublikasının Ümumi Təhsil Konsepsiyasının (Milli Kurikulum)” qəbul edilməsi olmuşdur [1, s.25].

“İnteqrasiya” sözü 20-ci əsrin sonlarından daha çox istifadə olunur. Nəticədə inteqrasiya bütün elmi sahələrin, o cümlədən sosiologiya və pedaqogikanın mühüm aspektinə çevrilmişdir. Pedaqogikada “inteqrasiya”, “inteqrativlik”, “təhsildə inteqrasiya” kimi terminlər getdikcə daha çox istifadə olunur. Tarixin inteqrasiya yolu ilə tədrisi müasir təhsil prosesinin mühüm tərkib hissəsidir. Bu üsul təkcə təhsil standartlarını yüksəltmir, həm də gələcək nəsli mühüm həyat bacarıqları və dərin məlumatlarla təchiz edir [7, s.4]. Azərbaycan Respublikasının bu sahədə gördüyü işlər mühüm nəticələr verir. Gələcəkdə daha irimiqyaslı layihələr həyata keçirməklə və xarici təcrübədən istifadə etməklə bu sahədə irəliləyişləri daha da sürətləndirmək olar. İnteqrasiyanı həyata keçirərkən orta ümumtəhsil müəllimləri dərslərini hər gün planlaşdırmalıdırlar ki, onların keyfiyyətli olması təmin edilsin. Gündəlik dərslərin planlaşdırılması (nəzarət) mərhələlərlə həyata keçirilir [7, s.98]. İnteqrasiya bu mərhələlərin həlledici və çaşdırıcı tərəfidir.

Azərbaycan tarixinin tədrisində istifadə olunan inteqrasiya üsullarının bir neçə ilkin nümunəsini müəyyən etmək mümkündür: Tarix və coğrafiya: Coğrafi səviyyədə hadisələri təsvir etmək üçün xəritələrdən istifadə şagirdlərin məkan şüurunun inkişafına kömək edir. Tarix və incəsənət: Azərbaycanın mədəni irsinin (rəsm, musiqi və xalçaçılıq) tarix dərslərinə daxil edilməsi şagirdlərdə milli kimlik hislərinin formalaşmasına kömək etmək üçün çox vacibdir. Tarix və ədəbiyyat: Azərbaycanın tarixi şəxsiyyətlərinin ədəbi irsinin öyrənilməsi şagirdlərə tarixi hadisələri daha dərinləndirən dərk etməyə kömək edən ümumi tədris strategiyasıdır. Bundan başqa, 2013-cü ildə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın qəbul edilməsi bu sahədə daha geniş dəyişikliklərə zəmin yaratdı [2, s.12]. Bu istiqamətdə irəliləyiş yeni kurikulumların tətbiqi, müəllimlərin peşəkarlığının artırılması və müasir tədris resurslarından istifadə nəticəsində mümkün olmuşdur. İnteqrasiya edilmiş yanaşmanın üstünlüklərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Biliyin dərinləndirilməsi: Fərqli təhsil sahələrinin əlaqələndirilməsi fənlərin hər-tərəfli yoxlanılmasına zəmanət verir [5, s.142].

2. Analitik və tənqidi təfəkkür bacarıqlarının inkişafı: Şagirdlər hadisələr arasında əlaqə yaratmaqla tənqidi düşünməyi öyrənirlər [6, s.181].

3. Motivasiyanın gücləndirilməsi: Şagirdlər interaktiv və inteqrativ metodlardan istifadə etməklə dərsləri daha cəlbədicə hesab edirlər [11, s.205].

4. Mədəniyyətlərarası əlaqələrin gücləndirilməsi: Mədəniyyətlərin müxtəlifliyini dərk etmək tarix dərslərində digər fənlərlə əlaqələr vasitəsilə mümkün olur [13, s.88].

Müəllimlərin inteqrasiya strategiyası üzrə qeyri-adekvat təcrübəsi və anlayışı, tədris materiallarının az olması, sinifdə texnologiyadan düzgün istifadə edilməməsi kimi hallar inteqrasiya strategiyası üçün problem yaradır [8, s.73]. Bu problemləri aradan qaldırmaq üçün aşağıdakı tədbirlər görülməlidir:

1. Müəllimlər müntəzəm təlim keçməlidirlər. Bu səbəbdən multidissiplinar əlaqələri təkmilləşdirmək üçün xüsusi kurslar yaradılmalıdır.

2. Rəqəmsal resursların artması. Tədris proqramları interaktiv xəritələri, videoları və digər

texnologiyaları özündə birləşdirməlidir [10, s.302].

3. Layihə əsaslı öyrənmə: Şagirdlərə bir neçə akademik sahədən məlumatları özündə birləşdirən tapşırıqlar vermək vacibdir [12, s.132].

Problemin aktuallığı. Bu gün təhsil sistemləri sürətlə yenilənir və dəyişdirilir. Bu transformasiyalarda fənlərarası integrasiyanın oynadığı əhəmiyyət xüsusilə əhəmiyyətlidir. Tarix tədrisində integrasiya digər sahələrdən məlumatları birləşdirərək və təqdim etməklə tələbələrin analitik və tənqidi düşünmə bacarıqlarını gücləndirməyə kömək edir [8, s.67]. XXI əsr tarixin xronoloji hadisələr toplusu kimi deyil, həm də sosial, iqtisadi, mədəni və texnoloji şəraitdə başa düşülməsini zəruri edir. Bu, integrativ tədris metodlarının tələbələrə tarixi hadisələri daha dərinləndirən dərk etmələrinə və onları cari məsələlərlə əlaqələndirməyə kömək edən üsullardan biridir. Azərbaycan təhsil sistemində kurikulumu yenidən baxılması çərçivəsində integrativ yanaşmaların tətbiqi yaranıb [4, s.189]. Integrasiyanın uğurla həyata keçirilməsi üçün isə metodoloji və resurs bazası yaradılmalıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Tarix təlimində integrativ metodlar üzrə tədqiqatlar göstərir ki, bu yanaşma biliklərin mənimsənilməsini və uzunmüddətli yaddaşın saxlanmasını yaxşılaşdırır. Azərbaycan təhsil sistemində fənlərarası integrasiyanın həyata keçirilməsi hələ öz inkişafının ilkin mərhələsində olduğu üçün bu sahədə elmi tədqiqatlar tələb olunur. Bu məqalədə tarix təhsilində integrasiyanın elmi əsasları, onun müxtəlif kontekstlərdə tətbiqi, dünya təcrübəsi ilə müqayisəli təhlili və Azərbaycan təhsil sisteminə uyğun olan konkret həyata keçirmə strategiyaları araşdırılır. Bu mənada məqalə cari elmi ədəbiyyata əlavələr etməklə yanaşı, yeni tədqiqat istiqamətlərinin müəyyənəşdirilməsi üçün də zəmin yaradır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Tarixə integrasiyalı yanaşan şagirdlər hadisələri təkcə tarixi kontekstdə deyil, həm də iqtisadi, siyasi, mədəni və texniki dəyişənlər işığında araşdırma bilirlər. Onların tənqidi düşünmə qabiliyyəti yüksəlir, müasir dövrdə tarixi hadisələrin əhəmiyyətini daha dərinləndirən dərk edirlər. Müasir tədris üsullarının tətbiqi, kurikulumu yenidən baxılması, müəllim hazırlığı və materialın uyğunlaşdırılması bu problemi həll etmək üçün vacib olan addımlardan bəziləridir. Məqalə bu sahədə praktik boşluqları aradan qaldırmaq üçün metodoloji yanaşmalar və tövsiyələr təklif edir. Məqalədə təklif olunan integrasiya üsullarının tətbiqi Azərbaycanın təhsil sistemində tarix tədrisinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və fənlərarası əlaqələrin möhkəmləndirilməsinə kömək edə bilər. Bu yanaşma kurikulumda öz əksini tapmalı, müəllimlər üçün sistemli vasitələrlə yanaşı layihə əsaslı və interaktiv təlim modelləri yaradılmalıdır. Həmçinin beynəlxalq təcrübəni təhlil etməklə Azərbaycan təhsil sisteminə uyğun olan integrasiya modellərini məktəblərdə hazırlamaq və sınaqdan keçirmək mümkündür. Tarix siniflərinə əlavə olaraq, təklif olunan integrasiya üsulları bütün təhsil sistemində multidissiplinar təlimin qəbulunu dəstəkləyə bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Ümumi Təhsil Konsepsiyası (Milli kurikulum). Bakı, 2006, 30 oktyabr, 33 Nəli qərar.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı, 2013.

3. Abbasov Ə., Cavadov İ. Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) tətbiqi məsələləri. Bakı: Mütərcim, 2014, 380 s.
4. Abbasov Ə., Cavadov İ. Kurikulum islahatı: tədqiqatlar, nəticələr. Bakı, Mütərcim, 2011, 344 s.
5. Bəhrəmov S. Tarixi biliklərin integrativ öyrədilməsi texnologiyası. Bakı, 2024, 224 s.
6. Bəhrəmov S. Tarix fənni üzrə şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair vasitələrin hazırlanmasına verilən tələblər // Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutunun Elmi əsərləri, 2015, № 3, 179-182 s.
7. Cəbrayilov İ. Azərbaycan tarixinin tədrisi metodikası: Monoqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2006, 236 s.
8. Əmirov M. Pedaqoji tədqiqat metodları. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 2019, 88 s.
9. Həsənov M., Ağayev Ş., Məmmədova V., Fərzəliyeva Y. Fənlərin integrasiyası: Metodik vəsait. Bakı, 2013, 64 s.
10. İlyasov M. Müasir təhsil: ənənədən innovasiyaya: Monoqrafiya, Bakı: Elm və Təhsil, 2021, 376 s.
11. Musayev D. Tarixin tədrisində interaktiv metodlardan istifadənin imkanları: Monoqrafiya. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 2022, 228 s.
12. İsayeva T. Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixinin tədrisində mətn üzrə işin təşkili. Bakı, 2022, 168 s.
13. Баранов П.А. Историко-обществоведческое образование в современной школе. СПб., 2000.
14. Безрукова В. С. Интеграционные процессы в педагогической теории и практике. Екатеринбург, 2004.
15. Gallagher, S., and Zahavi, D. The phenomenological mind: An introduction to philosophy of mind and cognitive science. Routledge, UK, 2007.
16. James F. Baumann, Elizabeth Carr Edwards, George Font, Cathleen A. Tereshinski, Edward J. Kame'enui and Stephen Olejnik 2002. Teaching morphemic and contextual analysis to fifth-grade students. Reading research quarterly. Vol. 37. No 2: 150-176 p.

А.А. Байрамова

Важность использования интеграции в преподавании истории Резюме

В современную эпоху, когда информация стремительно распространяется в глобальном масштабе, а междисциплинарное изучение знаний становится всё более актуальным, интегративный подход рассматривается как один из ключевых факторов эффективного преподавания истории. В статье обсуждаются концептуальные основы интеграции, её педагогические и методологические аспекты, а также применение в различных странах. Оцениваются возможные результаты синтеза интегративных подходов с интерактивными методами преподавания истории, определяются области практического применения и предлагаются эффективные методологические стратегии в данном направлении. Кроме того, рассматриваются правовые основы использования интегративных методов в

преподавании истории в Азербайджанской Республике, включая государственные стратегии и реформы учебных программ. Анализируется проделанная работа в данной сфере, а также оцениваются перспективы дальнейшего развития. Дополнительно подчеркиваются преимущества использования междисциплинарной интеграции для развития аналитического мышления учащихся, их критического восприятия и способности решать проблемы на уроках истории.

A.A. Bayramova

**The importance of using integration in history education
Summary**

In the modern era, where information is rapidly expanding on a global scale and the interdisciplinary study of knowledge has become increasingly relevant, the integrative approach is considered one of the key factors ensuring the effective teaching of history. The article discusses the conceptual foundations of integration, its pedagogical and methodological aspects, and its application in different countries. It evaluates the potential outcomes of synthesizing integrative approaches with interactive teaching methods in history lessons, identifies practical application areas, and proposes effective methodological strategies in this direction. Furthermore, the legal foundations of using integrative methods in history education in the Republic of Azerbaijan, including state strategies and curriculum reforms, are examined. The work done in this field is analyzed, and future development perspectives are assessed. Additionally, the advantages of using interdisciplinary integration to develop students' analytical thinking, enhance their critical reasoning, and improve their problem-solving skills in history lessons are highlighted.

Redaksiyaya daxil olub: 24.02.2025